

1. Το χωριό Πρόσυμα και η γύρω του περιοχή όπου διεξάγεται η αρχαιολογική έρευνα.

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Η επιφανειακή έρευνα, ως αρχαιολογική μέθοδος με σκοπό τη μελέτη των συμβάντων σε μια ορισμένη περιοχή, άρχισε στην Ελλάδα στα μέσα της δεκαετίας του '70. Από τότε, τέτοιοι είδους έρευνες έχουν καταστεί δημοφιλείς, όχι μόνο επειδή κοστίζουν λιγότερο σε σύγκριση με τις ανασκαφές, αλλά κυρίως επειδή σήμερα βλέπουμε ότι οι ανασκαφές δίνουν απάντηση μόνο σε ένα ορισμένο τύπο ερωτημάτων, και γι' αυτό είναι αναγκαίο να συμπληρώνονται με ολοκληρωμένες μελέτες του αρχαίου όσο και του νεότερου φυσικού περιβάλλοντος.

Η «Επιφανειακή αρχαιολογική έρευνα στις περιοχές Μπερμπάτι και Λίμνες» (Berbati-Limnes Archaeological Survey) είναι η πρώτη του είδους που έγινε στην Ελλάδα υπό την αιγίδα του Σουηδικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών. Η συγγραφέας του παρόντος κειμένου, εκτός του ότι πήρε την πρωτοβουλία για την έρευνα αυτή, είναι επίσης επικεφαλής της ερευνητικής αποστολής. Επιτόπια έρευνα πραγματοποιήθηκε σε τρεις αποστολές κατά τα έτη 1988-1990 στην Αργολίδα, όπου Σουηδοί αρχαιολόγοι εργάζονται από το 1935. Η περιοχή που ερευνάται είναι στην τοποθεσία Μπερμπάτι, γύρω από ένα χωριό που σήμερα λέγεται Πρόσυμα (Εικ. 1), και στο βουνό ανατολικά της κοιλάδας, γύρω από το χωριό Λίμνες (Εικ. 2). Με άλλα λόγια, πρόκειται για μια περιοχή που βρίσκεται ανατολικά των Μυκηνών (Εικ. 3).

Η τοποθεσία είναι μακριά από τους συγκοινωνιακούς κόμβους, και όσον αφορά το πρότυπο καλλιέργειας επικρατεί ο παραδοσιακός χαρακτήρας με ελαιόδεντρα, καπνό και σιτηρά, ενώ στην εύφορη πεδιάδα της Αργολίδας καλλιεργούνται κυρίως πορτοκαλιές.

Το ερευνητικό πρόγραμμα έχει χρηματοδοτηθεί από το Ανθρωπιστικό - Κοινωνικό - Επιστημονικό Κέντρο Ερευνών, το Ίδρυμα Ιωσήφ Ανέρς, το Ίδρυμα Μάρκου και Αμαλίας Βάλεμπεργκ, το Βασιλικό Ίδρυμα Υποτροφιών και το Ίδρυμα Ερίκου και Λίλης Φίλιπσον.

Μπέρρι Ουέλλς

Υφηγίστρια, Υποδιευθύντρια του Σουηδικού Ινστιτούτου Αθηνών

Ο σκοπός της έρευνας

Κατά το δεύτερο ήμισυ της Β χιλιετίας π.Χ., η Αργολίδα ήταν κέντρο του Μυκηναϊκού πολιτισμού, που χαρακτηρίζεται από ένα ιεραρχικό κοινωνικό σύστημα με κέντρο τις Μυκήνες, στις οποίες συγκεντρώνονταν η πολιτική, οικονομική και θρησκευτική δύναμη. Αλλά ποια ήταν η εικόνα έξω από τα καλώς οχυρωμένα βασίλεια; Ποια στάση κράτησαν οι Μυκήνες έναντι των περιοχών που βρίσκονταν πίσω από τα βουνά;

Η ομάδα μας οργάνωσε την αναζήτηση της διαχρονικής κατοίκησης και χρήσης του τόπου από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας. Θέλαμε να δούμε πώς εκμεταλλεύτηκαν οι άνθρωποι την περιοχή για τους σκοπούς τους και πώς προσαρμόστηκαν στους όρους που θέτει η φύση.

Σκοπός μας δηλαδή ήταν μια ολοκληρωμένη μελέτη του ανθρώπου στο φυσικό του περιβάλλον.

Πώς πραγματοποιήθηκε η έρευνα

Το πεδίο έρευνας είναι βραχύωδες, σε έκταση 80 τ. χλμ., κατόψιο ως επί το πλείστον με ακανθώδη. Παρ' όλα αυτά, κατέστη δυνατό να ερευνηθεί εντατικά σχεδόν το ήμισυ της επιφάνειας. Αυτό σημαίνει ότι κυριολεκτικά χτενίσουμε την περιοχή, αφού τηρήθηκε μεταξύ των αρχαιολόγων απόσταση 10-15 μέτρων στην αναζήτηση στερεών και μη αρχαίων. Όλα τα αρχαιολογικά ευρήματα καταμετρήθηκαν και έγινε περισιλλογή του υλικού που θα μπορούσε να μας πληροφορήσει για το πώς και πότε το κάθε τμήμα της περιοχής χρησιμοποιήθηκε. Επίσης σημειώθηκε ο χαρακτήρας του εδάφους, η δυνατότητα του για καλλιέργεια και το είδος καλλιέργειας που εί-

χε πραγματοποιηθεί. Οι διαστάσεις των ερευνηθέντων χώρων καταγράφηκαν σε χάρτες και έντυπα ειδικά μελετημένα για έρευνες αυτού του είδους. Τα μέρη όπου υπήρχε πληθώρα αρχαιολογικού υλικού αρχαιοθετήθηκαν χωριστά. Μετά από κάθε αποστολή γινόταν καταγραφή και αξιολόγηση των ευρημάτων — κατά 95% κεραμική — στο αρχαιολογικό μουσείο του Ναυπλίου. Μια προκαταρκτική αναφορά πάνω στις εργασίες της πρώτης αποστολής εκδόθηκε το 1990 από το Σουηδικό Ινστιτούτο Αθηνών (*Μπέρρι Ουέλλς, Κούρτις Ράβελς και Έμπερχαρντ Ζάνγκερ: Η αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή Μπερμπάτι-Νίνες*).

Η τελική συγγραφή πρόκειται να δοθεί στη δημοσιότητα το επόμενο έτος.

Τα συμπεράσματα της έρευνας

Πριν επισκεφτούμε την περιοχή, φανταζόμασταν ότι θα ήταν ακατοίκητη, ιδιαίτερα στα ορεινά, επειδή οι πόροι προς συντήρησή της πρέπει να ήταν το ίδιο περιορισμένοι όπως και σήμερα. Με έκπληξη διαπιστώσαμε το αντίθετο (Εικ. 4). Όπως όμως η περιοχή δεν προσέλυε νέους κατοίκους, ο πληθυσμός σταδιακά ελαττώθηκε τόσο που δεν είχε τη δυνατότητα να εκμεταλλευτεί τη γη. Γραμμικά θα μπορούσαμε να περιγράψουμε την ανθρώπινη παρουσία και δραστηριότητα στην περιοχή με μια σειρά καμπύλες, των οποίων οι κορυφές μερικές φορές απέχουν αρκετά μεταξύ τους και η απόσταση αυτή σε χρονική διάρκεια μπορεί να φτάσει έως και πεντακόσια χρόνια.

Τα πρώτα ίχνη ανθρώπων μας γυρνούν 50.000 χρόνια πίσω. Ζωή στα μέσα της παλαιολιθικής εποχής υπήρχε ακριβώς μέσα στο φαράγγι της Κλεισούρας, το

οποίο φέρει από την πεδιάδα της Αργολίδας στην κοιλάδα του Μπερμπάτιου. (Χώρος αρχαιολογικών ευρημάτων 600, Εικ. 4).

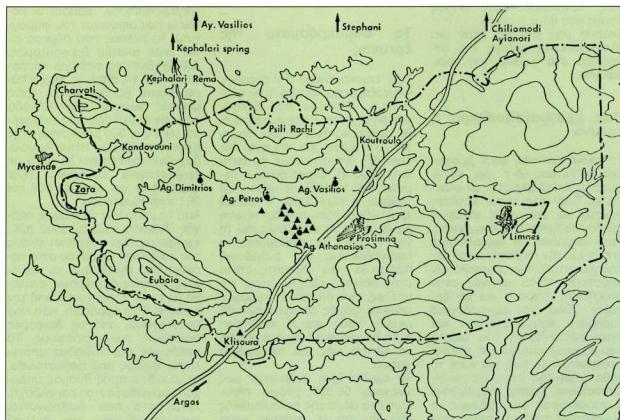
Στις βορειοδυτικές πλαγιές βρέθηκαν απλά εργαλεία από πυριτόλιθο που τα έχασαν κάποιιοι κυνηγοί. Ιέτοιμο ευρήματα δείχνουν καθαρά πόσο αναγκαίο είναι να εξεταστεί το έδαφος όλης της περιοχής. Χωρίς την εντατική επιφανειακή έρευνα δεν θα γνωρίζαμε τίποτα για τους ανθρώπους και τις μετακινήσεις τους εκεί όπου διάλεξαν να εγκατασταθούν.

Για πρώτη φορά βρίσκουμε οικισμούς στην περιοχή κατά τη μεσολιθική εποχή, αυτή τη φορά μέσα στο ίδιο το φαράγγι (200 και 201) (Εικ. 4). Τα ευρήματα είναι χιλιάδες εργαλεία από πυριτόλιθο, που κατασκεύασαν και χρησιμοποιούσαν κάποτε οι κάτοικοι των σπηλαίων του φαράγγιου. Το ποτάμι, που σήμερα είναι ένας πλατύς ξεροπόταμος, έχει ξεχάσει το φαράγγι και καταστρέφει τις σπηλιές. Μέχρι τώρα έχουν βρεθεί μόνον τρεις μορφές οικισμών στην Ελλάδα από την εποχή που μας ενδιαφέρει (οι άλλοι δύο βρίσκονται στην Κέρκυρα και την νότια Αργολίδα). Οι πλησιύτεροι δε τύποι σε αρχαιολογικά ευρήματα είναι ακριβώς οι υπ. αριθμόν 200 και 201 στην Κλεισούρα.

Από τα μέσα της νεολιθικής εποχής, δηλαδή περί το 5000 π.Χ., έχουμε μια πιο συνεκτική εικόνα του οικιστικού μοντέλου στην περιοχή που εξετάσαμε, αν και οι πληροφορίες διαφέρουν, ανάλογα με το αν προέρχονται από την κοιλάδα ή το ορεινό, κάτι που αιτιολογείται από τις διαφορές ποιότητας του υπεδάφους. Το υπέδαφος της πεδιάδας αποτελείται κυρίως από ασβεστόλιθο, αλλά ειδικά προς δυμάς υπάρχουν οργυλοσβεστός και φλύσση, πετρώματα που διαβρώνονται ευκολότερα από τον σκληρό ασβεστόλιθο — εδώ οι ξεραμένοι

2. Το χωριό Λίμνες και η γύρω του περιοχή.

3. Χάρτης της περιοχής, στην οποία εκτείνεται η αρχαιολογική επιφανειακή έρευνα. Σημειώνονται οι δρόμοι.

πλέον ποταμοί έχουν δημιουργήσει βαθιά φαράγγια. Η περιοχή των λιμνών είναι κακοτράχαλη και πετρώδης, γι' αυτό πρέπει να θεωρείται μη προσοδοφόρα όσον αφορά τη γεωργική εκμετάλλευσή. Η γεωμορφολογική ανάπτυξη της περιοχής καθορίζει το βαθμό διατήρησης των αρχαιολογικών ευρημάτων, τα οποία διατηρούνται στον ασβεστόλιθο, αλλά διαβρώνονται όταν έρθουν σε επαφή με μαλακότερα πετρώματα.

Για τις επόμενες επτά χιλιετίες μπορούμε να ορίσουμε το οικιστικό μοντέλο της περιοχής μέσα από διαδοχικές χρονικές περιόδους επέκτασης και συρρίκνωσης. Άλλοτε δηλαδή υπήρχαν μεγάλοι οικισμοί, άλλοτε μικροί, σκορπισμένοι σε όλη την περιοχή, άλλοτε πάλι φαίνεται ότι ο λιγοστός πληθυσμός συγκεντρωνόταν υπό μορφή κοινότητας.

Στη συνέχεια δεν θα γίνει χρονολογική παρουσίαση της εξέλιξης, αλλά θα υπογραμμιστούν μερικά

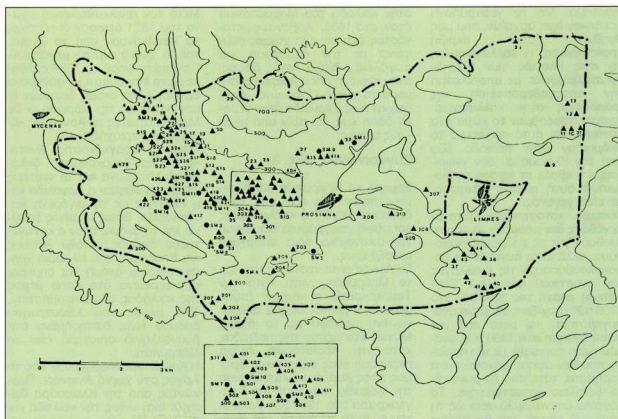
φαινόμενα που δείχνουν την αναγκασιότητα παρόμοιων μελετών που περιλαμβάνουν ολόκληρες περιφέρειες. Το πρώτο παράδειγμα δείχνει τι συμβαίνει όταν ο άνθρωπος και η φύση δεν βρίσκονται σε αρμονία μεταξύ τους. Το δεύτερο, ποιες πληροφορίες μπορεί να δώσει μια έρευνα σαν τη δική μας, όσον αφορά στην επικοινωνία των ανθρώπων, τόσο στην αρχαιότητα όσο και σε νεότερες εποχές.

Ο άνθρωπος στο φυσικό του περιβάλλον

Η ύστερη νεολιθική και η πρώιμη εποχή του χαλκού χαρακτηρίζονται από την επέκταση ενός ή δύο οικισμών στα κεντρικά και δυτικά μέρη της κοιλάδας του Μπερμπατιού, όπου οι συνθήκες καλλιέργειας είναι καλύτερες. Ειδικότερα, καλλιεργείται η γύρω γη, οι υπώρειες των βουνών και μικρές γόνιμες εκτάσεις επάνω στα βουνά. Με άλλα λόγια, η γύ-

ρω γη καλλιεργείται όπως και τα εδάφη στις πλαγιές των βουνών ή τα μικρά μέρη στα βουνά, για να συμπληρώνουν δε τους πόρους επιβίωσης οι κάτοικοι ασχολούνται με την κτηνοτροφία κατσικών και προβάτων. Αυτή η επέκταση συνεχίζεται περίπου για μία χιλιετία. Ο αριθμός των οικισμών αυξάνει ανάλογα με την ανάγκη νέων καλλιεργήσιμων εδαφών. Για τα τέλη της τρίτης χιλιετίας δεν υπάρχουν αρχαιολογικά τεκμήρια, που να μαρτυρούν παρουσία ανθρώπων στην περιοχή. Αυτή η κατάσταση διαρκεί σχεδόν πεντακόσια χρόνια. Τι συνέβη;

Ο συνάδελφος γεωλόγος, ο οποίος σε όλη τη δεκαετία του '80 ερευνούσε τη γεωμορφολογική εξέλιξη της Αργολίδας, συνεισέφερε ότι κατά το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα έλαβε χώρα μια μεγάλη καταστροφική διάβρωση του εδάφους: σχήματα παχους πέντε μέτρων σκέπασαν την πεδιάδα της Αργολίδας, σε μικρό πιθανώς χρονικό

4. Χάρτης με τα σημεία όπου έχουν βρεθεί αρχαιολογικά λείψανα.

5. Ο αρχαίος δρόμος με τη γέφυρα.

διάστημα. Με τα γεωτρύπανα βρέθηκαν ίχνη αρχαίων, που μας βοηθούν στην ακριβή χρονολόγηση. Η καλλιερημένη γη στις πλαγιές των βουνών εγκαταλείφθηκε, με αποτέλεσμα την αποσταθεροποίηση της ισορροπίας στην καλλιέργεια· βροχές παρέσυραν το χώμα στα ποτάμια, και αυτά αργότερα το σκόρπισαν στην πεδιάδα έξω από την Κλεισούρα. Δεν γνωρίζουμε τι έβαλε σε κίνηση τη διαδικασία αυτή, αλλά η καταστροφή είναι γεγονός.

Φυσικές καταστροφές τέτοιου μεγέθους δεν μπορούν να τεκμηριωθούν για τις επόμενες περιόδους, αλλά είναι δυνατόν να παρακολουθήσουμε τις εναλλαγές του οικιστικού μοντέλου. Στην ύστερη εποχή του χαλκού, στα 1700 π.Χ., αρχίζει η επόμενη ανασυγκρότηση και μετά από μια σαφή άνθηση στα 1300 π.Χ. ανακάμπτει η παρακμή, με μία περίοδο που δεν άφησε αρχαιολογικά ευρήματα, τότε που το μυκηναϊκό βασίλειο καταστράφηκε. Το μοντέλο επαναλαμβάνεται ως τη σημερινή εποχή, και θα πρέπει να μην υπήρχε πολύς πληθυσμός

στην κοιλάδα του Μπερμπατιού όταν, στα 1600, Αρβανίτες μετανάστες έχτισαν ένα χωριό, σύμφωνα με την παράδοση για ασφάλεια, δίπλα στο δάσος, στην περιοχή όπου βρίσκεται σήμερα το χωριό Πρόσσυμα. Αυτό δείχνει πως η κοιλάδα ήταν γεμάτη δάση έως και πριν από μερικούς αιώνες.

Συγκοινωνίες (Εικ. 3)

Σήμερα το Μπερμπατί και οι Λίμνες βρίσκονται έξω από τους δρόμους μεγάλης κυκλοφορίας και σαφή γεωγραφικά και κοινωνικο-οικονομικά όρια υπάρχουν μεταξύ τους.

Οι Λίμνες είναι νεότερες απ' ό,τι το Μπερμπατί, γιατί κατά την Τουρκοκρατία ο κόσμος ζούσε ψηλά στο βουνό, σε μια απομονωμένη πεδιάδα με το όνομα Μυγιό. Στο μέσον της πεδιάδας κατά την προϊστορική εποχή περνούσε ένας σημαντικός δρόμος προς βορρά, με κατεύθυνση την Κόρινθο, και κατά τη Φραγκοκρατία στα 1200 μ.Χ. βρισκόταν σ' αυτό το σημείο μια φράγκικη προφυλακή της Κορίνθου.

Μετά τον απελευθερωτικό αγώνα του 1821 άρχισαν οι κάτοικοι να κατεβαίνουν από το βουνό, και το χωριό Λίμνες μεγάλωσε. Για πρώτη φορά το 1967 ενώθηκε με το Μπερμπατί με σύγχρονο δρόμο, αλλά ακόμη θεωρούν οι μεν Λιμνιάτες την Κόρινθο οι δε Μπερμπατιώτες τον Άργος ως κέντρο της περιοχής.

Κατά τη Φραγκοκρατία, Ενετοκρατία και Τουρκοκρατία, δηλαδή το Μεσαίωνα και τη νεότερη εποχή, ενώθηκαν η Αργολίδα και η Κορινθία με τη λεγόμενη Κοντοπορεία. Όπως ακριβώς δηλώνει και το όνομα, ήταν ο κοντινότερος δρόμος μεταξύ Άργους και Κορίνθου, που εν μέρει χρησιμοποιείται ακόμη και σήμερα, συγκεκριμένα στο κάτω μέρος της κοιλάδας του Μπερμπατιού. Ένα μέρος του λιθόστρωτου δρόμου είναι διατηρημένο στη βουνοπλάγια αριστερά από το Μπερμπατί.

Η Κοντοπορεία οδηγούσε από το Άργος στο χωριό Αγιονόρι. Περνώντας από την Κλεισούρα διέσχιζε διαγωνίως την κοιλάδα και συνέχιζε ΒΑ πάνω από το βουνό. Από εκεί συνέχιζε βόρεια, μέσω

6. Μέσω της Κλεισούρας περνά δρόμος, κάτω από μια πλαγιά της Ψηλής Ράχης.

ενός ακόμη φαραγγιού προς την Κόρινθο. Καθώς οι δρόμοι στην σημερινή εποχή κατασκευάζονται, με τη βοήθεια των μηχανών, σχεδόν όπου θέλει ο άνθρωπος, πρέπει να προσέξουμε, η έρευνά μας, όσον αφορά τους δρόμους στην αρχαιότητα, να στραφεί σε μέρη όπου η μορφολογία του εδάφους καθιστούσε δυνατή τη στρώση δρόμων. Γι' αυτό είναι εν μέρει δυνατό να γνωρίζουμε από πού περνούσαν οι δρόμοι και να συμπληρώσουμε την εικόνα με αρχαιολογικά ευρήματα, τα οποία μας επιτρέπουν να αναπαράσχίσουμε τους αρχαίους συγκοινωνιακούς κόμβους.

Μετά από επιτόπιες έρευνες ενός έτους, ήταν ξεκάθαρο ότι η κοιλάδα του Μπερμπατιού και η περιοχή των Λιμνών, από τη νεολιθική ως την πρόσφατη εποχή, δεν ήταν ποτέ στο περιθώριο, όπως μοιάζει να είναι σήμερα. Ωστόσο, ο ρόλος τους ως κέντρων, διαφοροποιείται ανάλογα με τον ρου της ιστορίας: θα ήταν όμως λάθος να ειπωθεί ότι συμπίπτει με περιόδους έντονης αξιοποίησης της κάθε περιοχής. Ως παράδειγμα μπορούμε να

αναφέρουμε την πρωτοβυζαντινή εποχή, όταν στην κοιλάδα υπήρχε σύμπλεγμα αγροκτημάτων με διάφορες δραστηριότητες, όπως η παραγωγή ελαιόλαδου, χειροτεχνία κτλ., συγκεντρωμένες και χωροθετημένες σε διαφορετικές περιοχές του συμπλέγματος αυτού. Όμως, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι οι Ρωμαίοι επιποθάλμιούσαν άλλες περιοχές εκτός από εκείνη του Άργους. Με άλλα λόγια, δεν μπορούμε να δούμε αν δρόμοι διέσχίζαν την περιοχή τον 3ο και 4ο αι. μ.Χ.

Εκτός του πιο πάνω παραδείγματος, μπορούμε να ξεχωρίσουμε ακόμη τρεις περιπτώσεις, στις οποίες η ερευνηθείσα έκταση αποτελούσε προσαρτημένο μέρος της ευρύτερης γύρω περιοχής. Από την ύστερη νεολιθική έως και την πρώιμη εποχή του χαλκού, οι περιοχές που καταγράφθηκαν δείχνουν, χάρη στο πλούσιο αρχαιολογικό υλικό εκείνης της εποχής, ότι πολλοί από τους δρόμους ακόμη και σήμερα είναι σημαντικοί για την περιοχή και βρίσκονταν σε χρήση. Αυτό ισχύει κατ' αρχήν για

τον σύγχρονο δρόμο που διασχίζει την Κλεισούρα, και τον δρόμο που οδηγεί δια μέσου της κοιλάδας του Μυγιό και φτάνει ψηλά στα βορειοανατολικά. Στα νοτιοανατολικά, δυτικά των Λιμνών, υπήρχε άλλος δρόμος, ο οποίος κατά την Τουρκοκρατία λιθοστρώθηκε και διατηρείται ακόμη στη βόρεια πλευρά του όρους Βίγλιζα και δυτικά της εξεταζόμενης περιοχής, στα βόρεια του σύγχρονου χωριού Μιδέα. Μια γυναίκα περίπου 30 ετών θυμάται πως μαζί με τον παππού της, στην παιδική της ηλικία, ίππευαν σε δρόμο προς δυσμάς. Φυσικά στα ορεινά αυτά μέρη χρησιμοποιούνταν για τις μεταφορές τετραπόδα.

Οι δύο τελευταίοι δρόμοι βρίσκονταν σε χρήση και κατά τη μυκηναϊκή εποχή, οπότε προστέθηκαν και άλλοι δρόμοι. Στα βορειοδυτικά φτιάχνεται —κατά πάσα πιθανότητα στα 1330 π.Χ.— ένας εντυπωσιακός δρόμος με γέφυρες (Εικ. 5) και υπόγειες στοές, ο οποίος οδηγεί από τις Μυκήνες προς το Μπερμπάτι. Αμέσως όμως βορείως ενός σημερινού οικισμού της ίδιας

εποχής (Χώρος ευρέσεως αντικειμένων 14, Εικ. 4) οβήνουν τα ίχνη του και δεν μπορούμε να γνωρίζουμε ακριβώς τη συνέχεια του. Μια πιθανότητα είναι ότι συνέχισε βόρεια, πάνω από το βουνό που χωρίζει την Αργολίδα από την Κορινθία, και έφτανε σ' ένα χωριό που σήμερα ονομάζεται Άγιος Βασίλειος. Υπάρχει και η άλλη δυνατότητα, να διασταυρωνόταν με το μεγάλο φαράγγι Κεφαλάρι, να συνέχιζε παράλληλα με το βουνό βόρεια της κοιλάδας και να τραβούσε βορειοανατολικά προς το Αγινόρι. Πιστεύουμε ότι η πρώτη εκδοχή είναι η σωστή, καθώς από την Ψηλή Ράχη, στα βόρεια, μπορούμε να ξεχωρίσουμε πυκνή σειρά θαμνώνισμα, που ακολουθούν το Κεφαλάρι προς το βορρά. Μονάχα ένας μεγάλος αριθμός λίθων, που συγκεντρώνουν την υγρασία στο έδαφος, θα μπορούσε να δημιουργήσει τέτοια ίχνη στη φύση, ανάλογα με τα ίχνη που έχουν αφήσει αρχαίες ταρατσές. Οι χώροι με πλούσιο αρχαιολογικό υλικό στο βάθος της κοιλάδας και στις δυτικές πλαγιές προουπθέτουν την ύπαρξη δρόμων, και είναι πιθανόν ότι μέρος των δρόμων, που σήμερα διασχίζουν την περιοχή, βαίνουν επάνω σε αρχαίες οδούς.

Το τρίτο παράδειγμα είναι από την κλασική εποχή ή τον 4ο και 3ο αι. π.Χ. Στις Άλινες, δυτικά του χωριού, χρησιμοποιείται ο παλαιός δρόμος επάνω στο βουνό Βίγκιζα, επί του οποίου, στην αριστερή πλαγιά, στρώνεται ένας καινούργιος. Ο δρόμος μέσω της Κλεισίμας βρίσκεται σε λειτουργία και συνεχίζει πιθανότατα, όπως και σήμερα, βορειοανατολικά πάνω από την κοιλάδα, περνώντας κάτω από μια πλαγιά της Ψηλής Ράχης, όπου και χτίστηκε ένα οχυρό (Εικ. 6). Πιθανώς ο δρόμος να συνέχιζε στην ίδια κατεύθυνση όπως η Κοντοπορεία, επειδή δίπλα της, στα βορειοανατολικά, εντοπίστηκαν ευρήματα της κλασικής εποχής. Από τα αρχαιολογικά ευρήματα διαπιστώνουμε ότι ένας δρόμος υπήρχε, σε υψόμετρο 300 μέτρων, κατά μήκος του οποίου βρίσκονταν ακρογολήματα της κλασικής περιόδου.

Όσον αφορά τον κλασικό δρόμο, που οδηγεί από νοτιοδυτικά προς βορειοανατολικά μέσω της

κοιλάδας και τον οποίο διαδέχεται η Κοντοπορεία, γεννάται πρόβλημα ταύτισης: Υπάρχει δηλαδή μια αρχαία Κοντοπορεία, η οποία άλλοτε θεωρείται ως ο κοντινότερος δρόμος μεταξύ Άργους και Κορινθίου και άλλοτε ως δρόμος αποκλειστικά για πεζούς. Αυτό εξαρτάται από την έννοια που δίνεται στο πρώτο συνθετικό της λέξης (κοντο): μπορεί δηλαδή να σημαίνει κοντά ή μπαστούνι. Δεν γνωρίζουμε δηλαδή αν Κοντοπορεία σημαίνει ο κοντινότερος δρόμος ή δρόμος, για το πέρασμα του οποίου χρειάζεται μπαστούνι.

Η Κοντοπορεία σημειώνεται δύο φορές σε αρχαίες γραπτές πηγές. Ο Πολύβιος, που έζησε τον δεύτερο αιώνα π.Χ., γράφει ότι ο δρόμος περνά δίπλα από τις Μυκίνες (XVI 16, 4), και ο Αθηναιεύς παραθέτει ένα χωρίο από τα Σχόλια του Πτολεμαίου του Φυλάδελφου, ο οποίος έζησε το 2ο αιώνα π.Χ., όπου αναφέρεται μια πηγή «με νερό πιο κρύο και από χόνι» ως γεωγραφικός σταθμός (Αθηναιεύς, Δευσνοσφισσάσι, II. 43. de). Το πρόβλημα ωστόσο παραμένει, γιατί αυτές οι αρχαίες υποδείξεις είναι αρκετά αβυσσικές για να μπορούμε τελικά να εντοπίσουμε πού ακριβώς οδηγούσε η Κοντοπορεία.

Δύο εκδοχές έχουν ήδη συζητηθεί. Η μία θεωρεί ότι ο δρόμος ταυτίζεται με τον μυκηναϊκό δρόμο που περιγράφηκε προηγουμένως και ακολουθεί τη δυτική πλευρά του φαράγγιου του Κεφαλαρίου προς βορράν για τον Άγιο Βασίλειο. Στην περίπτωση αυτή ο δρόμος θα περνούσε ακριβώς μπροστά από την μέχρι πρότινος πλούσια πηγή στο Κεφαλάρι, όπου και μυκηναϊκά και νεότερα αρχαιολογικά ευρήματα έχουν ταυτιστεί, και θα συνέχιζε περνώντας ακριβώς δίπλα από τα ανάκτορα των Μυκηνών. Η άλλη εκδοχή θεωρεί ότι ο δρόμος στρίβει ανατολικά πριν φθάσει στο Κεφαλάρι και συνεχίζει περνώντας πάνω από την Ψηλή Ράχη στο χωριό Αγινόρι. Στους πρόποδες του βουνού, όπου είναι κτισμένο το χωριό, υπάρχει μια πηγή με πολύ κρύο νερό.

Κατά τη γνώμη μου υπάρχει μια τρίτη εκδοχή, σύμφωνα με την οποία η σύγχρονη Κοντοπορεία απλώς ακολουθεί την αρχαία Κοντοπορεία. Βέβαια στην περίπτω-

ση αυτή δεν περνούμε ακριβώς μπροστά από τις Μυκίνες, αλλά και ο Πολύβιος χρησιμοποιεί μια πρόθεση με τη σημασία *πλησίον*, που δημιουργεί ασάφεια. Τα επιχειρήματα της δικής μου ερμηνείας είναι καθαρά αρχαιολογικά. Εκτός του ότι κατά μήκος του δρόμου έχουμε μεγάλο αριθμό αρχαιολογικών χώρων από την κλασική και την ελληνιστική εποχή, υπάρχει επίσης βορειοδυτικά ένα φρούριο, που χρονολογείται στα 300 π.Χ. Από αυτό ήταν δυνατό να ελέγχονται όλες οι κινήσεις στην κοιλάδα, που θα είχαν αφετηρία την Κλεισίμα.

Τελειώνοντας, πρέπει να επισημάνουμε ότι η επιφανειακή έρευνα στο Μπερβάτι και τις Άλινες μας έδωσε σημαντικές πληροφορίες για την επικοινωνία και τις μετακινήσεις των ανθρώπων στη βορειοανατολική Πελοπόννησο: αυτές οι πληροφορίες είναι αναγκαίο συμπλήρωμα σε ό,τι ήδη γνωρίζουμε χάρη στις αρχαιολογικές ανασκαφές, οι οποίες έχουν γίνει τα τελευταία εκατό χρόνια στην περιοχή.

Searching the History of the Hellenes

B. Wells

The Berbat-Limnes archaeological survey is the first of its kind performed in Greece under the auspices of the Swedish Archaeological Institute of Athens. The author of the present article, who has taken the initiative for this survey, was also the head of the research expedition. The *in situ* research was realized in three expeditions in Argolis, in the region east of Mycenae, during the years 1988-1990. The research program has been financed by the Humanitarian-Social-Scientific Research Center, the Joseph Aners and the Marc and Amalia Valenberg Institutes, the Royal Scholarship Foundation and the Eric and Lily Philipsson Foundation. The research team organized the search for the perpetual inhabitation of the forementioned location from Antiquity until today (housing, land cultivation).

The archaeological survey at Berbat and Limnes also produced significant information on the communication and emigration of people in the North-east Peloponnese. This information represents a necessary and valuable contribution to our knowledge, obtained so far through the archaeological excavations which have been going on in the area in the last hundred years.